

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА РИЗИКАМИ

УДК 330.341:32

В. В. ЛУК'ЯНОВА

Хмельницький національний університет

ПОЛІТИЧНИЙ РИЗИК У ФУНКЦІОНУВАННІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто історичні аспекти дослідження місця чинників політичного ризику і їх впливу на діяльність суб'єктів господарювання. Надано наукові підходи до дефініції «політичний ризик», виділено різновиди, акцентовано увагу на особливостях аналізу даного виду ризику і його взаємозв'язку з економічним ризиком.

Ключові слова: ризик, політичний ризик, чинники політичного ризику.

V. V. LUKIANOVA

Khmelnytskyi National University

POLITICAL RISK IS AT FUNCTIONING OF SUBJECTS OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

The historical aspects of research of place of factors of political risk are considered. The basic aspects of their influence are selected on activity of subjects of economic, above all things enterprises. Scientific approaches are given to the concept «political risk». Varieties are selected, attention is accented on the features of action of factors of political risk taking into account the modern of home policy and geopolitical terms of Ukraine. The global analysis of this type of risk and his intercommunication is conducted with an economic risk. A few groups of the most characteristic types of losses are selected in the situations of display of political risk. A question is considered in relation to the features of modern display of factors of political risk in the world and to Ukraine (ethnic and religious conflicts, local revolutions and hybrid wars and others like that). Conception of steady development is considered in the context of decline of political risk through: determining role of personality in the decision of global problems of contemporaneity, assistance the association of separate people. associations and organizations, accent on interests to future development civilization.

Keywords: risk, political risk, factors of political risk.

Під час функціонування економічні суб'єкти, окрім економічних законів, повинні враховувати можливості негативного впливу з боку держави, імовірність змін уряду у курсі розвитку національної економіки, виборі пріоритетних напрямків тощо. Ці та інші фактори генерують дію політичного ризику.

Політичний ризик пов'язаний з особливістю державного устрою, нестабільністю діяльності державних органів влади, здійсненням керівництвом неефективної економічної політики, етнічними і регіональними проблемами, поляризацією інтересів соціальних груп.

Про актуальність і важливість врахування впливу політичного ризику на результати діяльності суб'єктів підприємництва, говорить те, що для аналізу і оцінки політичного ризику створена світова мережа спеціалізованих аналітичних центрів як комерційного, так і не комерційного характеру. В країнах з розвинутою ринковою економікою існують авторитетні консультаційні фірми, готові надати замовнику варіанти оцінки ступеню політичного ризику по будь-якій країні світу. При цьому в політичному ризику відображається рівень напруженості внутрішньої обстановки у відповідних країнах, для кожної країни визначається свій рейтинг.

За останні декілька років з'явився ряд робіт з теорії ризику вітчизняних і зарубіжних науковців. Найважливіші розробки мають Р. Алфоп, В. Ашер, О. Березніна, А. Боднар, А. Грахам, А. Горшкова, Д. Зінк, Н. Качинська, С. Кобрін, В. Кривошеїн, С. Марченко, Я. Мезун, Т. Моран, В. Оверхолт, І. Подколзіна, К. Рейнватер, Б. Самуельс, І. Тихомирова, Д. Хаендел та інші. Поряд з цим не вирішеними залишаються окремі аспекти, найперше вплив і взаємозв'язок політичного і економічного ризику.

Метою даної статті є виділення аспектів впливу політичного ризику на діяльність суб'єктів економіки (найперше, підприємства) через розгляд історичних аспектів звернення науковців і практиків до даного феномену, виділення різних факторів впливу та різновидів прояву, а також особливостей сучасних умов розвитку цивілізації.

Політичні ризики є системними (об'єктивними), тобто суб'єкти господарювання не можуть безпосередньо впливати на їх величину, але підприємства повинні їх враховувати у своїй діяльності. Основними причинами виникнення політичного ризику є: військові дії, локальні конфлікти, революції; загострення внутрішньополітичної ситуації в країні в результаті проведення глобальних політичних заходів (референдуми, вибори); зміни в політичному курсі держави щодо суб'єктів підприємницької діяльності (націоналізація, конфіскація майна, що належить зарубіжним фірмам тощо); заборона або обмеження зовнішньоекономічних операцій в наслідок зміни геополітичної ситуації в світі чи регіоні (в першу чергу ті, що носять політичний характер).

Політичний ризик є більшим у країнах, що знаходяться на стадії глибоких інституціональних

перетворень, в яких економічна, соціальна і політична ситуація є нестабільними, де ринкові інструменти ще повністю не сформувались, де відсутні традиції і культура підприємництва.

Політичний ризик залежить від розвитку геополітичної ситуації, стану політичної системи та системи державного управління, їх відповідності (невідповідності) геополітичній та соціально-економічній ситуації країни, діяльності держави. Політичні ризики спекулятивні за своєю природою, можуть створювати шанс при позитивній реалізації або приносити шкоду при негативній.

Слід відзначити, що спроби врахувати політичний ризик, викликаний діями окремих державних діячів чи урядів, робились ще в XIX ст. Відомий банкір Ротшильд таким чином організував систему інформації про політичні події, що одержував повідомлення про них на декілька днів раніше, ніж уряд. Поняття “політичний ризик” з’явилося в лексиконі американських корпорацій у 1959 році після приходу до влади на Кубі Ф. Кастро.

Додатковий політичний ризик для підприємців нашої країни робить особливим його закордонність (іноземність): мала поінформованість; незручності і складності спілкування з більш ніж з одним урядом (кожний з яких може бути джерелом нестабільності); високий рівень нестабільності ведення бізнесу в деяких країнах; відмінності в національній діловій культурі та моралі тощо. Також додатковим негативним елементом виступає наявність обмежень (санкцій) як у економічній, так і політичній сфері щодо співпраці з окремими країнами, що діють як з боку України, так й інших країн (наприклад, США) або співтовариств (наприклад, ЄС).

Значення терміна “політичний ризик” доволі широке – від прогнозування політичної стабільності до оцінювання всіх некомерційних ризиків, які пов’язані з діяльністю в різних соціально-економічних середовищах. Політичну стабільність розглядають як динамічний стан відношень всередині країни, так і зовнішньоекономічних відношень, які дозволяють соціально-політичній системі зберігати свої якісні базові характеристики, основні напрямки та тенденції розвитку. Важливою умовою політичної стабільності, як відмічають експерти, є передбачуваність політики. Критерієм внутрішньополітичної стабільності є ступінь взаємопов’язаності інтересів різних соціальних груп суспільства, держави, окремих громадян. Виділяють три рівні внутрішньополітичної стабільності:

- 1) стабільність влади – відносна тривалість існування уряду, незмінність його основного складу;
- 2) стабільність політичного режиму – збереження існуючої політичної і соціальної системи, еволюційний характер політичної ситуації, відсутність політичного насилля;
- 3) стабільність суспільства – збереження територіальної цілісності держави, забезпечення особистої безпеки і добробуту громадян, покращення стану навколишнього середовища, підтримка демографічного балансу.

Під політичним ризиком, у вузькому значенні, розуміють імовірність фінансових втрат для підприємства через вплив нестабільних політичних факторів в країні розміщення інвестицій. Ризики експорту, імпорту, закордонних інвестицій, націоналізація та приватизація, підвищення податків та податкові пільги, підтримка підприємництва та корупція, контроль за банками, контроль за якістю продукції, фальсифікацією товару, митні збори тощо – все це ризики політично характеру.

Політичний ризик для конкретного підприємства значною мірою залежить від її стратегії і тактики. Одна і та ж політична подія чи дія уряду може бути для неї несуттєвою чи, навпаки, катастрофічною. Політичні ризики своєї країни можуть бути конкурентними перевагами підприємців даної країни, тому що захищають їх від більш сильних іноземних конкурентів.

Реалізація політичного ризику може бути викликана здійсненням певних подій таких, як небезпека зміни прийнятих раніше правил щодо податкової та митної політики, політики цін тощо. Цей вид ризику є найбільш характерним для країн, які знаходяться в стадії глибоких інституційних змін, де економічна, соціальна та політична ситуація нестабільна, а законодавство в багатьох питаннях ще не сформувалося. Окремо слід виділяти, що джерелами політичного ризику в перехідні періоди суспільства від одної соціальної структури до іншої (вищий вищий, нижчий вищий, вищий середній, нижчий середній, вищий нижчий, нижчий нижчий класи) можуть бути: недостатній досвід регулювання соціальних відносин на основі нової правової бази на фоні процесів переділу власності; посилення впливу змін в міжнародному поділі праці, геополітичних, зовнішньополітичних процесах.

В своїй діяльності держава перехідного періоду, її політична підсистема повинні здійснювати процеси розвитку виробництва, маркетингу, менеджменту. Їх завданням є адекватна реакція на можливості та загрози, що відкриваються. Втрати від політичного ризику можуть виникати у наступних ситуаціях:

- неможливість здійснення господарської діяльності з причин революцій, озброєних конфліктів, акцій протесту, конфіскації товарів, введення ембарго, відмови новими власниками або новою адміністрацією виконувати взяті попередниками зобов’язання;
- несприятливі для соціально-економічного розвитку країни, роботи підприємств, життєдіяльності населення зміни податкового законодавства та організація податкової системи, а також системи податкового обліку;
- введення відстрочки (мораторію) на зовнішні платежі на конкретний термін, заборона або обмеження конверсії національної валюти в валюту платежу, що призводить до втрат в імпортно-

експортних операціях тощо.

Політичний ризик за факторами виникнення можна поділити на такі групи:

а) ризик націоналізації (експропріація або примусовий викуп владою майна підприємства чи просто обмеження доступу інвесторів до управління активами), в т.ч. внаслідок незаконного захоплення окремих територій іншими країнами (наприклад АР Крим);

б) ризик трансферту, пов'язаний з можливими обмеженнями на конвертування місцевої валюти (перевод національної валюти в іноземну – підприємство працює рентабельно, отримуючи прибуток в національній валюті, але не в змозі перевести її у валюту інвестора для того, щоб розрахуватися за зобов'язаннями тощо);

в) ризик розриву контракту внаслідок дії владних структур країни, де знаходиться фірма-контрагент (можливість виникнення ситуації, коли контракт розривається з незалежних від партнера причин (наприклад, у зв'язку із змінами національного законодавства); при цьому не допомагають ні передбачені в угоді штрафні санкції, ні арбітраж;

г) ризик військових дій та цивільних безпорядків (джерелом виникнення можуть бути політичні події, регіональні і етнічні суперечки, економічна ситуація та ін.).

Сьогодення привнесло свої особливості у зв'язку з веденням гібридних війн (Ізраїль – Палестина, Україна – РФ тощо). Внаслідок чого економічна ситуація окремих країн (в т.ч. стабільність національної валюти, інвестиційна привабливість) значно залежить від політичних і економічних санкцій щодо окремих фізичних та юридичних осіб (підприємницьких структур).

Політичний ризик за сферою дії умовно можна поділити на:

- ризик країни (нестабільність внутрішньополітичної обстановки, що впливає на результати діяльності підприємств);

- регіональний (нестабільність політичної ситуації в певному регіоні, зокрема, при втручанні в підприємницьку діяльність регіональних органів управління, або обмеження економічних свобод через військові дії);

- міжнародний (пов'язаний із політичною нестабільністю між країнами світу або окремого регіону, часто він штучно створюється сильними розвинутими країнами у своїх інтересах (РФ, США, Великобританія, Японія, Ізраїль тощо).

Детальне дослідження дефініції «політичний ризик» провела Подколзіна І.А [1].

Деякі дослідники (С. Робок, С. Корбі, Дж. Саймон) виділяють макро- і мікроризик, залежно від рівня економічних суб'єктів, на яких він розповсюджується. Макроризик асоціюють з імовірністю несприятливих політичних обставин, які позначаються на всіх іноземних суб'єктах в країні розміщення. До мікроризиків відносять ризики, специфічні для галузі, фірми або, навіть, окремого проекту. Класифікацію політичних ризиків проводять на базі окремих подій, викликаних або діями правлячої структури в ході проведення певної державної політики, або силами, які знаходяться поза контролем влади. Ч. Кеннеді [2] запропонував поділ політичного ризику на екстремальний (будь-які події, джерело яких знаходиться поза існуючими легітимними структурами країни: тероризм, саботаж, військовий переворот, революція) та легально-владний (є продуктом політичного процесу і включає такі події, як демократичні вибори, які приводять до нової влади і змін в законодавстві, що торкається функціонування підприємств, умов праці, грошової політики тощо).

Ч. Кеннеді виділяє чотири основних типи політичних систем: 1) авторитарна-традиційна (монархія або військова диктатура); 2) авторитарна-мобілізаційна (тоталітаризм); 3) ліберально-демократична (парламентська або президентська); 4) нова незалежна (колишні колонії).

Найбільш стабільними він вважає другу і третю системи, відносно стабільною – першу, найменш стабільною – четверту. Як дуже нестабільна розглядається політична система у випадку, коли військові мають можливість і бажання змінити уряд.

Наявність у недавньому минулому країни громадянської війни, революції, військових переворотів, що включаються до показника "остання внутрішня війна", вважається прецедентом для можливого вирішення майбутніх конфліктів. Легітимність правлячої еліти означає дотримання більшістю населення урядових розпоряджень. Поява протилежних тенденцій, а також високий ступінь державного насильства над громадянами (репресії) підсилюють імовірність політичної нестабільності. Прогресивні програми земельних реформ розглядаються як необхідні умови для стійкого переходу від переважно аграрного до індустріального суспільства тощо.

У класифікації, запропонованій Дж. де ла Торре і Д. Некаром, виділяються внутрішні і зовнішні джерела політичних і економічних факторів ризику [3]. Такий розподіл достатньо умовний, оскільки фактори з різних груп можуть впливати один на одного. Аналіз внутрішніх економічних факторів дозволяє скласти загальну характеристику економічного розвитку країни і виділити найбільш уразливі області. Зовнішні економічні фактори визначають ступінь впливу зовнішніх обмежень на внутрішню економічну політику: високий ступінь залежності і значний розмір зовнішньої заборгованості підсилюють ризик втручання уряду в інвестиційну діяльність. Проблема оцінки внутрішніх соціально-політичних факторів полягає у значній її суб'єктивності. З іншого боку, за певних умов, зовнішня політична обстановка може

зіграти роль каталізатора політичної нестабільності в країні.

Підсумовуючи необхідно зазначити, що аналіз політичного ризику має деяку специфіку. По-перше, політична традиція, недосконалість демократичних інститутів і переломний момент історичного розвитку обумовили значну роль особистісного фактора, якому необхідно приділяти додаткову увагу при оцінці політичного ризику. По-друге, істотним фактором невизначеності є наявність безлічі різнотипних політико-територіальних утворень, що мають різний економічний потенціал, різнорідні по національному складу й опираються на різні історичні, політичні, культурні і релігійні традиції. Регіональні конфлікти здійснюють як прямий вплив на загальну політичну обстановку, так і непрямий вплив на ситуацію в інших регіонах, оскільки рішення регіональних проблем вимагає додаткових субсидій, що веде до росту дефіциту загальнодержавного бюджету, змінам у податковому законодавстві, скороченню соціальних витрат (а, отже, зростанню соціальної напруженості), збільшенню розміру державного боргу, коливанням відсоткових ставок і валютного курсу, тобто, погіршенню політичного й інвестиційного клімату в країні. Недостатнє врахування регіональної специфіки, мабуть, є основним недоліком існуючих закордонних методик при їхній екстраполяції на Україну. Для адекватного аналізу політичного ризику необхідне проведення докладних досліджень окремих регіонів (або груп регіонів), врахування відносного "частки" кожного регіону (групи), включення регіональних індикаторів у загальну схему оцінки ризику країни.

Для того, щоб державне управління було ефективним, держава і його політична система повинні відповідати певним вимогам:

- 1) мати стійку та здатну до конституційного саморозвитку політичну та економічну системи;
- 2) цілеспрямовано формувати середній і малий бізнес, рівень доходів яких дозволяв би їм задовольняти не лише фізіологічні потреби громадян, але й їх потреби у безпеці, повазі та самовираженні;
- 3) підтримувати чесну конкуренцію та реальну відповідальність як за державні управлінські рішення, так і діяльність на ринку;
- 4) забезпечувати ефективне та швидке вирішення конфліктів, погодження рішень на основі закону;
- 5) ефективно використовувати в інтересах всього суспільства податки, бюджетні засоби та засоби позабюджетних фондів, цим завойовувати довіру у громадян та іноземних інвесторів.

Для зниження політичного ризику діяльності держави важливо знайти раціональне співвідношення функцій економічної мотивації та стимулювання, а також об'єднання суспільства на основі узгоджених цілей і інструментів їх досягнення при вирішенні соціальних проблем. Невирішені вчасно соціально-економічні проблеми породжують конфлікти, які гальмують розвиток економіки та суспільства в цілому та призводять до економічних ризиків.

Звернення до ризику як характеристиці-орієнтуру вибору рішень визначилось двома базовими принципами сучасності: турботою про безпеку в широкому розумінні (технічною, економічною, екологічною, політичною) і забезпечення стимулів одержання переваг (дохід, прибуток, виграш, благополуччя), коли свобода суб'єктів обмежена лише "правилами гри" (відношення власності і умови ринку). В результаті змінюються погляди на тенденції розвитку суспільства, його інтереси і оцінку досліджень. Багато міжнародних наукових конференцій і політичних форумів розглядають питання безпеки аж до глобальних масштабів. Це пов'язано зі зростаючою можливістю знищення цивілізації в результаті будь-якої катастрофи: ядерної (аварія на АЕС або інших об'єктах ядерної енергетики); екологічної (забруднення природного середовища, вичерпання і деградація природних ресурсів, катастрофи техногенного характеру); продовольчої (дефіцит продуктів харчування, погіршення їх якісно-корисних характеристик); демографічної (нерегульоване зростання населення, міграція, зміни здоров'я і спадкові мутації).

У сучасних умовах, окрім вимог щодо підтримки еколого-економічної й еколого-соціальної стабільності, чільне місце посідає завдання забезпечення соціально-економічної безпеки та стійкого економічного розвитку. Стійкий розвиток – це концепція, ідеологія, реакція світової спільноти на кризові явища в біосфері, політиці, економіці. Концепція стійкого розвитку була висунута на конференції Організації Об'єднаних Націй, що відбулась у Ріо-де-Жанейро в 1992 (в подальшому було проведено ще декілька міжнародних конференцій у різних країнах світу). Документи і концепція цих конференцій відрізняються декількома принциповими рисами:

- у центрі уваги вирішення глобальних проблем, що постали перед цивілізацією, постає людина, а не окрема організація, держава чи регіон;
- основний напрямок розвитку концепції передбачає об'єднання людей різних країн, незалежно від політичних і релігійних поглядів, країн проживання, соціального статусу;
- чітко можна прослідкувати прагнення втілення ідей концепції сталого розвитку у спільноті людей різних країн – від більш розвинутих до менш розвинутих (конференції було проведено у столицях Скандинавії, Центральної і Східної Європи);
- концепція акцентує увагу на інтереси не лише нинішнього, а й майбутній поколінь тощо.

Література

1. Подколзина И. А. Проблемы дефиниции и оценки политического риска [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cfin.ru/finanalysis/polit_risk.shtml